

Анастас Палигорић, пуковник у пензији

У чланку је указано на период успешног развоја и извоза наших одбрамбених идеологија, као и на неповољна политичка, друштвена и војна збивања у Европи и на Балкану у периоду 1990–2000. због којих је онемогућена њихова даља афирмација и производња. Такође, разматрана су негативна дејства војно-политичких чинилаца на територији СФР Југославије и неадекватне политике истраживања, развоја и научноистраживачког рада у области одбрамбене технике. Аутор закључује да су могући ревитализација наше индустрије везане за одбрану и извоз наоружања и војне опреме и одбрамбених технологија. У вези са тим, предлаже начине обезбеђења потребног капитала и указује на пројекте и циљеве који се могу остварити у садашњим условима.

Кључне речи: одбрамбене технологије, политика развоја и производње НВО, обнова одбрамбених технологија, извоз НВО и одбрамбених технологија.

Крајем 2002. године у медијима је створена афера због индиција да је било извоза нашег наоружања и војне опреме (НВО) у земље у које је, на основу резолуције Савета безбедности ОУН, забрањен извоз такве опреме. У дневним и недељним листовима, стручним расправама и анализама страних невладиних организација (на пример, извештај Међународне кризне групе од 3. децембра 2002) о садржају и квалитету наших одбрамбених технологија¹ писали су и говорили многи „аналитичари“. На жалост, највећи публицитет су добијали они који су тенденциозно (са екстремним претеривањем у оба смера) говорили о квалитету наших одбрамбених технологија и нашег наоружања и војне опреме.

Референце наших одбрамбених технологија

У периоду 1981–1985. године, великим пројектима војног инжењеринга и трансфера технологија реализованим у неколико земаља,

¹ Чак и уз ризик да се то назове наглашеним еуфемизмом, аутор се свесрдно залаже за неопходне измене до сада коришћених термина у жаргону војних аналитичара. Стога се у овом раду уместо термина *војне технологије* користи у свету уобичајен термин *одбрамбене технологије*.

због технолошке сложености и финансијског обима (појединачна вредност пројеката износила је од по неколико десетина и стотина милиона долара до више од једне милијарде долара) афирмисане су, у Европи и свету, југословенске одбрамбене технологије (табела 1). Крајем те декаде, када је талас војног и политичког прекрајања света и Европе већ пристизао на Балкан, у нас није адекватно (стручно и професионално) медијски представљена чињеница да су експерти у пословима везаним за наоружање били изненађени серијом успеха наших предузећа обједињених у Савезној дирекцији за промет и резерве производа са посебном наменом (СДПР). Хронолошки, најзначајнији су били следећи успеси:

– у јесен 1988, после успешних верификационих испитивања у пешчаном и тропским условима Блиског истока, светској стручној јавности представљен је самоходни вишецевни лансер ракета Оркан, домета 50 km;

– маја 1989, победивши на међународном тендеру афирмисане светске произвођаче тенкова, СДПР закључио је уговор са једном земљом у Персијском заливу за продају 215 југословенских тенкова М84А (са припадајућом муницијом и комплетном логистичком подршком за петогодишње одржавање). Светски медији су објавили сензационалну вест да посао деценије нису склопиле престижне западне компаније, већ Југославија;

Табела 1

Структура промета НВО у СФРЈ у најуспешнијем периоду (1981–1990. година)
(у милионима америчких долара)

Година	Укупни промет	Увоз	Укупни извоз	Извоз НВО и услуга	Извоз војног инжењеринга
1981.	1.280,103	300,484	979,619	459,819	519,800
1982.	2.073,573	380,164	1.693,409	573,505	1.119,904
1983.	2.279,789	400,944	1.878,845	487,740	1.391,105
1984.	1.875,268	389,200	1.486,068	528,204	957,864
1985.	1.599,800	394,349	1.205,451	601,091	604,360
1986.	1.473,540	390,949	1.082,591	637,838	444,753
1987.	1.491,581	409,098	1.083,483	684,571	398,912
1988.	1.418,997	467,056	951,941	567,342	384,599
1989.	1.316,832	392,300	924,532	350,845	573,687
1990.	900,923	201,255	699,668	448,693	250,975
Укупно	15.711,406	3.725,799	11.985,607	5.339,648	6.645,959

– по повратку са божићних и новогодишњих празника 1990. године, маркетиншки менаџери водећих компанија Запада и Истока били су затечени вешћу да је последњег дана децембра 1989. СДПР закључио уговор (са купцем из Азије) за модернизацију чак 1.000 тенкова

T-55. Основу понуђеног програма модернизације чинили су модуларна погонска група (МПП) са дизел-мотором снаге 780 KS и систем за управљање ватром (СУВ), чија је вероватноћа погађања првим метком већа од 70 одсто;

– после вишегодишњих испитивања многих понуђених решења СУВ-а за модернизацију тенкова *T-55* и *T-72* (углавном реализованих у компанијама западних земаља), маја 1990. купац из југоисточне Азије ипак је закључио уговор са СДПР-ом за куповину 300 југословенских система (са ласерским мерачем даљине и дневно-ноћном нишанском справом са појачачем светлости друге генерације) за модернизацију својих тенкова *T-55* (уговорен је и трансфер технологије за тај СУВ);

– после запажених наступа на међународним изложбама наоружања, две ескадриле југословенског школско-борбеног авиона Супер галеб (познатог под називом Г-4) продате су 1990. године купцу из југоисточне Азије;

– полицији једне медитеранске земље продата је 1990. године прва партија (четири комада) брзих патролних чамаца нове генерације, тип *23 JET*, пројектованих и изведених применом нових материјала, са уграђеном софистицираном страном опремом.

Наведени пословни успеси били су резултат: а) плански вођеног и адекватно финансираног програма истраживања и развоја нових борбених система наоружања за потребе ЈНА; б) високог технолошког нивоа и на светском тржишту доказаног квалитета производа наше одбрамбене индустрије, и ц) подршке државних институција у активностима маркетинга, уговарања и кредитирања великих извозних пројеката.

Подстакнути значајем потписаних уговора, надлежни руководиоци у војнопривредном сектору тадашњег савезног секретаријата за народну одбрану, (ССНО), током 1990. и 1991. године, одобрили су СДПР-у обиман програм маркетиншких активности. Међу најзначајнијим биле су: учешће на међународним изложбама у Атини, Паризу, Вашингтону, Куала Лумпуру и Дубаију; приказивање и динамичко испитивање тенка *M84A* у још једној азијској земљи заинтересованој за његову куповину; испитивање СУВ-а (уграђених у тенкове *T-55*, *T-59* и *M-60*), реалним гађањем, у више земаља северне Африке и Азије; приказивање авиона Супер галеб за оружане снаге САД (у оквиру тендера за избор новог школског авиона), Израела и Индонезије. Очекивало се да ће се у наредном петогодишњем периоду само на пословима продаје и трансфера технологије сложених борбених система (без инвестиционих радова у иностранству) остварити извоз већи од три милијарде долара. Тако би се, уз традиционално стабилан извоз класичне муниције, противоклопних средстава и пешадијског наоружања очувала репродукциона способност југословенске одбрамбе-

не индустрије и створила финансијска средства (изван војног буџета) за развој нових средстава и система оружја и за осавременавање одбрамбених производних технологија.

Захваљујући стеченим референцама и наведеним маркетиншким активностима, били су створени услови да се 1990. и 1991. године уговоре нови послови велике вредности.

Најзначајнији су били:

- трансфер технологије за тенк *M84A* (вредност већа од 1,5 милијарди долара);
- продаја тенкова *M84A* (вредност већа од 600 милиона долара);
- испорука тенковских система за управљање ватром;
- продаја система вишецевног лансера ракета Оркан;
- испорука артиљеријских оруђа, артиљеријске муниције и друге опреме;
- продаја бродова и брзих патролних чамаца;
- заинтересованост америчке компаније „Ценерал дајнамикс“ за производњу модернизованог авиона Супер галев у варијанти *Турбо-5*;
- изградња комплекса станова у Русији за породице официра повратника из трупа стационираних у Западној Немачкој.

Дејство неповољних економских и војно-политичких догађаја

Даља афирмација наших одбрамбених технологија и потпуна за-посленост капацитета фабрика одбрамбене индустрије умањене су или сасвим онемогућене због политичких, друштвених и војних зби-вања у Европи и на Балкану у периоду 1990–2000. године. Најзначај-нија су била:

– *Споразум о ограничењу конвенционалног наоружања у Евро-пи.* Земље чланице НАТО-а и Варшавског уговора (ВУ) потписале су 19. новембра 1990. споразум према којем су СССР и остале земље чланице ВУ биле дужне да у Европи значајно смање број тенкова, оклопних борбених возила и артиљеријских оруђа. Тако су се на тр-жишту наоружања појавили вишкови јефтиног квалитетног конвен-ционалног наоружања, што је директно неповољно деловало на пону-ду наше одбрамбене индустрије.

– *Распад СССР-а и Варшавског уговора.* Захваљујући компле-ментарности понуда (за потребе ЈНА из СССР-а увозили смо сложе-на борбена средства а продавали подсистеме, најчешће из домаћег развоја, оплемењене применом западних технологија), повољним ме-ђудржавним споразумима и погодностима клириншког плаћања, била је успостављена обимна војноекономска сарадња са тим земљама, по-себно са СССР-ом у којој је Југославија остваривала значајан извозни суфицит. Процес државне и војне дезинтеграције Источног блока

имао је за последицу нестанак значајног тржишта за пласман компонената, резервних делова и ремонтних услуга југословенске одбрамбене (и цивилне) индустрије.

– *Распад СФР Југославије.* Због унутрашњих националистичких аспирација и сепаратистичких покрета ескалирао је грађански рат у СФРЈ који је довео до распада земље, што је праћено економским и политичким санкцијама међународне заједнице према новоформираној СР Југославији. Распадом бивше Југославије прекинута је технолошка повезаност војнотехнолошких капацитета који су складно формиран и развијани на целокупној територији претходне државе, па ниједна од новоформираних државних целина није могла самостално да производи не само сложене борбене системе значајне за видове (авиони, борбена возила, артиљеријски ракетни системи), већ ни средства наоружања за ниво рода.

– *Ембарго на промет НВО, економске и друге санкције.* Почев од јуна 1991 (заведен ембарго на промет НВО) до краја 2000. године наша земља је пролазила кроз више етапа потпуних или (повремено) селективних санкција међународне заједнице којима су систематски уништавани или отежавани сваки креативни рад и производни ресурси у установама и предузећима војнопривредног сектора.

– *Дејтонски споразум.* Одредбама војног дела тог споразума који је формализован и спецификован половином 1996. године у Фиренци, ограничен је број средстава наоружања и људства у новоформираним војскама СР Југославије, Хрватске и Босне и Херцеговине. Осим тога, у дужем периоду осећале су се негативне последице тог споразума због ограниченог увоза за потребе Војске Југославије (ВЈ).

– *Агресија НАТО-а на Југославију.* Током тромесечних ваздушних напада озбиљно су разорени или делимично уништени витални производни погони у скоро свим фабрикама одбрамбене индустрије на територији Србије.

– *Актуелна економска ситуација у земљи.* Предузећа која се баве производњом НВО потрошила су своје залихе репроматеријала, производних алата и новца. Чак и у случајевима уговорених извозних послова нема уобичајене банкарске подршке (нема кредитирања или је оно финансијски неповољно и нередовно), али ни подршке државе (мерама за стимулацију извоза).

Контрола промета наоружања и војне опреме

Државна заједница СЦГ, као чланица ОУН, има обавезу да поштује и спроводи мере из Повеље УН које су прописане у 7. глави и које је усвојио Савет безбедности. Неке од тих мера се односе на забрану промета НВО и средстава за њихову производњу и одржавање.

Поред ембарга УН², на снази су и мере ограничења промета НВО појединих држава или организација уведене унилатерално према неким државама и побуњеничким покретима. Иако немају обавезујући карактер, непоштовање тих мера може да утиче на међународну позицију и углед државе која их се не придржава и да проузрокују увођење унилатералних санкција од стране најутицајнијих држава и организација према земљама које те забране не поштују.

Администрација САД завела је унилатерални ембарго извоза НВО многим земљама.³ Према нотама Стејт департмента поводи за увођење ембарга били су различити а најчешће се односе на све категорије НВО, мада има и примера селективно одређене категорије НВО и примењених технологија (пример Индонезије). За нас је посебно интересантан податак о мотивима увођења ембарга земљама које припадају тржишту на којем је годинама оствариван значајан извоз а и даље је технолошки могућ пласман наших средстава наоружања и војне опреме. Тако је, на пример, Либији, Ирану и Сирији уведен ембарго због стављања на списак земаља које подржавају тероризам, а Индији и Пакистану због једностраних одлука да изведу нуклеарне пробе.

Други важан сегмент унилатералног ембарга јесу декларације Европске уније (ЕУ) којима се забрањује увоз НВО у неке земље света.⁴ Међутим, у разговорима са припадницима компанија и влада земаља чланица ЕУ добијен је податак да ЕУ нема чврст и јасан став о питању промета НВО, већ да се сваки случај посебно решава. Таквим селективним приступом крије се допунска мера заштите интереса ЕУ или неких њених чланица и отежава пословање партнерима који желе технолошку сарадњу са компанијама у земљама ЕУ или земљама које су на путу да јој се придруже. Нашој државној заједници, због наведених разлога, потребна је технолошка подршка (набавка репроматеријала, опреме, резервних делова и нових производних технологија) компанија из ЕУ за скоро све пројекте оријентисане на извоз.

Регионалне организације Југоисточне Азије (ЈИА), као што су АСЕАН (заједница држава ЈИА), АПЕС (Азијско-пацифички еко-

² На основу резолуција СБ на снази су санкције извоза НВО у следеће земље: Ирак, Либерiju, Сомалију, Сијеру Леоне и Руанду, а односе се само на побуњеничке снаге, (подаци су преузети са веб-сајта СБ УН).

³ Санкције су заведене према следећим земљама: Авганистану, Азербејдану, Анголи (селективно), Белорусији, Вијетнаму, ДР Конгу, (Заир), Зимбабвеу, Индији, Индонезији (селективно), Ирану, Ираку, Јемену, Јерменији, Кини, Куби, Кипру, Либерiji, Либији, Мјанмару (Бурма), Пакистану, Руанди, Северној Кореји, Сомалији, Судану, Сирији, Хаитима (подаци су преузети са веб-сајта Бироа за контролу промета НВО Стејт департмента).

⁴ Декларацијама ЕУ санкције за увоз НВО уведене су следећим земљама: Авганистану, Босни и Херцеговини, ДР Конгу, Либану, Либерiji, Либији, Мјанмару и Зимбабвеу (подаци су преузети са веб-сајта Бироа за контролу промета НВО Владе Велике Британије).

номски савет), ЗПФ (Пацифички форум) и АДЦ (Азијски савет за развој), нису увеле санкције према некој од својих чланица или према трећим земљама. Међутим, регион ЈИА подложен је унилатералним забранама од стране западних земаља.

Земље чланице Афричке уније још нису усвојиле процедуре увођења ембарга и санкција за промет НВО према својим чланицама. Међутим, најављује се формирање савета за мир и безбедност који ће имати надлежност и овлашћења да прописује мере принуде према чланицама које угрожавају мир. Економска заједница западно-афричких земаља увела је новембра 1998. мораторијум на промет и производњу оружја малог калибра и лаког наоружања за све чланице те заједнице.⁵

Јужноамеричка трговинска асоцијација (Аргентина, Бразил, Парагвај, Уругвај и придружене чланице Боливија и Чиле) у свом споразуму не регулише питања војно-економске сарадње, па ни санкција према земљама које угрожавају међународни мир и безбедност и обављају промет наоружања и војне опреме. Као чланице ОУН, чланице те асоцијације обавезне су да поштују све актуелне резолуције Савета безбедности Уједињених нација.

Политика развоја и производње наоружања и војне опреме

На статус наших одбрамбених технологија, поред дејстава наведених војно-политичких чинилаца, значајно је утицала и политика истраживања, развоја и производње у области наоружања и војне опреме. У научноистраживачки рад (НИР) у области одбрамбене технике у СФР Југославији највише је улагано крајем седамдесетих година 20. века – око 20.000 долара по једном истраживачу годишње.⁶ Касније, током осамдесетих година (период припреме државне дезинтеграције, праћен смањењем војног буџета) та улагања су значајно смањена – на око 10.000 долара по истраживачу годишње.⁷ Последњих година постојања СФР Југославије (период 1986–1990. године), због политичких и економских сукоба на релацији републике – федерација (што значи и ЈНА) и између појединих република, средства за истраживање и развој у оквиру војног буџета била су значајно смањена. Да би се стекао увид о корелацији између улагања у истраживање и развој и у опремање сопствених оружаних снага (ЈНА), с једне стра-

⁵ Бенин, Буркина Фасо, Кејп Верде (Зеленортска острва), Обала Слоноваче, Гамбија, Гана, Гвинеја, Бисао, Либериа, Мали, Мауританија, Нигер, Нигерија, Сенегал, Сијера Леоне и Того.

⁶ Александар Стаматовић, *Војна привреда друге Југославије 1945–1991*, ВИЗ, Београд, 2002.

⁷ Исто.

не, и производних и извозних резултата наше одбрамбене индустрије, е друге стране, у табели 2 приказани су подаци из последњег петогодишњег периода СФР Југославије (иако тај период, из наведених разлога, није репрезентативан за период 1975–1990. године). Уочљиво је да је извоз у периоду 1986–1990. године, иако с тенденцијом опадања, ипак био задовољавајући управо захваљујући улагањима у истраживање и развој у претходном периоду.

У дужем временском периоду, од 1991. године до сада истраживање и развој за потребе ЈНА (ВЈ) нису били адекватно финансирани. Чак и у условима недовољног војног буџета стиче се утисак да су у структури буџета последњих година потпуно запостављени истраживачко-развојни рад (издваја се симболичан износ од само око 0,1–0,15 одсто) и опремање ВЈ (издваја се само до пет одсто)⁸. Директна последица тога је заостајање наше понуде на светском тржишту НВО, у сегменту одбрамбених технологија конвенционалног наоружања, после укидања ембарга међународне заједнице на промет НВО, у односу на понуде конкуренције са становишта асортимана, борбених карактеристика средстава и нивоа примењених технологија, и чињеница да не одговара увек и у потпуности захтевима наших потенцијалних купаца. Тако је рестриктивном политиком у сегменту научноистраживачког рада земља изгубила једно од водећих места у Европи и свету у области одбрамбених технологија, а самим тим и у извозу НВО и војног инжењеринга.

Табела 2

Издаци за НИР, опремање ЈНА (из домаће производње и увоз) и извоз НВО у периоду 1986–1990. године⁹

		Планирано годишње	Остварено				
			1986.	1987.	1988.	1989.	1990.
Истраживачки и развојни рад	милиона долара	112,3	98,1	88,4	66,2	52,1	46,8
	% војног буџета	3,64	3,65	3,45	3,11	2,70	2,63
Производња НВО у домаћим фабрикама за потребе ЈНА	милиона долара	636,2	569,0	556,2	468,6	297,0	286,4
	% војног буџета	20,6	22,2	21,7	22,0	15,4	16,1
Увоз НВО за потребе ЈНА	милиона долара	185,0	206,1	195,4	165,6	74,1	66,2
	% војног буџета	6	7,7	7,6	7,8	3,8	3,7
Извоз НВО (из нове производње + стокови)	милиона долара		638	685	567	351	449
Извоз војног инжењеринга	милиона долара		445	399	385	574	251
Укупно извоз	милиона долара		1.083	1.084	952	925	700

⁸ Милан Шушњаревић, *Стање и перспективе развоја наше војне индустрије* (саопштење), Саветовање о статусу југословенске наменске индустрије, Београд, 2000.

⁹ Александар Стаматовић, *исто*; Анастас Палигорић, *Монографија – Пола века „Југоимпорт – СДПР“*, Београд, 1999.

Резултат неадекватне политике финансирања НИР-а у сегменту одбрамбених технологија сада је очигледан. На путу „повратка“ или „уласка“ наше државе у Европу (који наши политичари прокламују већ више од деценије) и уласка у Програм „Партнерство за мир“ наша државна заједница је на самом зачељу колоне земаља у транзицији. Поред свих политичких услова које постављају уједињена Европа и НАТО, сасвим је сигурно да због укупног технолошког заостајања не испуњавамо основни услов за интеграцију с технолошки напреднијим од нас. Директна последица такве политике у развоју напредних технологија, са нажалост дугорочним дејством, јесте значајно смањење истраживачко-развојних ресурса и одлазак бројних афирмисаних истраживача из Војнотехничког института (ВТИ) и цивилних института у иностранство.¹⁰

Обнова наше одбрамбене индустрије и извоз наоружања и војне опреме и одбрамбених технологија

У периоду од 1992. године започет је поступак супституције производних програма чији су носиоци били произвођачи из република које су остале изван СР Југославије. Нажалост, он није остварен из више разлога. Први и основни разлог било је то што ВЈ није имала одговарајући буџет, који би јој омогућио да континуирано опрема своје снаге, пре свега из домаће производње, ради занављања потрошених ресурса и нужне модернизације, и да конципира развој и/или набавку сложених средстава НВО, чији је недостатак очигледан.

У агресији НАТО-а на Југославију, 1999. године, значајно су физички и разорене фабрике одбрамбене индустрије, војнотехнички ремонтни заводи и пратећа цивилна индустрија. Ипак, у агресији није уништен основни технолошки потенцијал (кадар, знање и искуство, техничка документација, део специјалне опреме), што је добра основа за процес ревитализације који треба заједнички да дефинишу држава (својом стратегијом развоја система безбедности и стратегијом одбране), предузећа одбрамбене индустрије (својом политиком развоја) и Југоимпорт – СДПР (проспекцијом могућег обима извоза НВО и одбрамбених технологија).

Одмах по престанку постојања СФР Југославије требало је спровести програм конверзије дела вишка капацитета одбрамбене индустрије у напредне тржишне технологије, али се томе до сада, нажалост, није приступило. Због последица агресије НАТО-а програм

¹⁰ Према подацима Института за међународну политику и Института „Михаило Пупин“, у периоду 1990–1994. године земљу је напустило 918 истраживача (1990 – 126; 1991 – 180; 1992 – 190; 1993 – 223; 1994 – 299). Најбројнији су били из области електронике, физике, математике, хемије и медицине (саопштење са Округлог стола „Миграције научника и стручњака“, Милочер, 1995).

конверзије постао је неактуелан у већини наших предузећа војно-привредног сектора и наметнуо се као неодложан програм ревитализације базних производних капацитета наше одбрамбене индустрије. Надлежност за његово хитно креирање и спровођење треба да буде на нивоу нове државне заједнице и обе републичке владе (Министарство одбране СЦГ и републичка министарства за науку и технологију или индустрију). Није неопходно да се грађевинска инфраструктура обнавља у размерама које је имала пре агресије, а сам концепт будуће одбрамбене индустрије треба да се заснива на широј технолошкој повезаности укупне индустрије и привреде државе, без амбиције да се стварају заокружени војнотехнолошки комплекси на јединственој локацији. Уз вођење рачуна о технолошкој комплементарности, треба успоставити пословну и индустријску сарадњу са државама насталим после распада СФР Југославије и другим државама у окружењу (пре свега, Словенија, БиХ, Македонија, Бугарска, Румунија и Словачка).

Процес обнављања производних капацитета наше одбрамбене индустрије условљен је обезбеђењем свежег капитала. Нажалост, извесно је да се не може очекивати да ће држава и Војска СЦГ бити значајнији инвеститори тог пројекта. Такође, предузећа не могу да рачунају на добијање значајнијих кредита за ту намену. Преостаје, што је једино реално и најпогодније, да се тај капитал обезбеди: а) извозом наших одбрамбених технологија заинтересованим страним партнерима (још су атрактивне и савремене оне које су освајане у периоду после 1980. године) и б) инвестирањем капитала у поступку приватизације предузећа одбрамбене индустрије. Иако је убрзање поступка приватизације „наменских“ производних капацитета пожељно са економског аспекта, треба га темељито припремити и обезбедити јасну државну политику којом ће се сачувати основна делатност приватизованих предузећа, јер та делатност садржи ембрион очувања државног суверенитета.

Неповољна последица концепта екстензивног трансфера домаћих одбрамбених технологија јесте то што ће се потенцијалним инвеститорима омогућити да нам у скорој будућности буду конкуренција за пласман готових производа. Ипак, заступници идеје да не треба, наводно, „јефтино распродавати знање“ треба да имају на уму: а) да у садашњим условима наша индустрија нема услова за производњу сложених средстава наоружања; б) да у року од три до, највише, пет наредних година скоро све наше одбрамбене технологије неће бити атрактивне потенцијалним инвеститорима, и ц) да ће новчана средства добијена продајом лиценци и трансфером технологије која су усмерена на развој нових средстава и технологија и обнављање одбрамбене индустрије бити „замајац“ за нове пројекте развоја.

Учесници у технолошком ланцу од развоја, преко производње, до промета (ВТИ, део цивилних института, предузећа одбрамбене инду-

стрије и војних ремонтних завода, државно извозно предузеће Југоимпорт – СДПР), интегрисани на основу извозно оријентисаног маркетинга ради трансфера нашег знања, уз војнотехничку сарадњу са потенцијалним инвеститорима – купцима, треба (и могу) да реализују следеће пројекте:

- пренос производње наших савремених средстава НВО чији је развој завршен и успостављена серијска производња у нашим фабрикама у већ инсталисане производне капацитете потенцијалних инвеститора. По потреби, зависно од технолошких захтева за поједина средства, треба да се дефинише и додатно опремање постојећих производних капацитета инвеститора;

- успостављање производње наших средстава НВО која су у завршној фази развоја у већ инсталисане производне капацитете потенцијалних инвеститора. По потреби, зависно од технолошких захтева за поједина средства, треба да се дефинише и додатно опремање постојећих производних капацитета инвеститора;

- заједнички развој и производња наших средстава НВО која су у почетним фазама развоја;

- развој и производња средстава НВО за која је инвеститор посебно заинтересован а ми имамо потребан кадар и лабораторијску опрему. По потреби, зависно од тактичко-техничких захтева за поједина средства, треба да се дефинише и додатно опремање постојећих специјализованих лабораторија наших института, фабрика и опитних центара.

Тако постављеним програмом војнотехничке сарадње могу да се остваре следећи циљеви:

- продаја комплетног трансфера технологије за средства у серијској производњи, укључујући и трансфер пратећих специфичних производних технологија;

- продаја техничке документације (конструкциона документација, прописи о контроли квалитета производа, техничке инструкције, стандарди, и слично) и, евентуално, дела технолошке документације за средства у завршној фази развоја;

- финансирање завршетка развоја за средства у почетној фази развоја;

- запошљавање кадра наших института, опитних центара и других институција које се баве истраживањем, развојем и испитивањем средстава НВО уговарањем услуга развоја за средства за чији је развој заинтересован инвеститор;

- запошљавање капацитета наших фабрика за израду компоната, агрегата и подсистема за потребе комплетирања производње код инвеститора за било коју групу наведених средстава НВО;

– уговарање послова доопремања производних капацитета инвеститора и пружања услуга техничке помоћи при инсталирању опреме и трансферу производних технологија.

Да је спровођење наведеног програма реално може се закључити на основу наших најзначајнијих референци. На пример:

– успешно је завршен развој и освојена производња савремених система наоружања (као што су авиони „*Супер галеб*“ и „*Орао*“, тенк *M84A* и борбено возило пешадије *БВП М80*, самоходни вишецевни лансери ракета „*Оркан*“ и „*Огањ*“, више класичних средстава ватрене подршке калибра 122 mm, 152 mm и 155 mm) и респектабилних средстава за противоклопну борбу, противваздушну одбрану и пешадијска дејства;

– током деведесетих година конципирани су програми модернизације наших најзначајнијих система наоружања (авион *Супер галеб – М*, тенк *M84A – М* и самоходни вишецевни лансери ракета *Оркан – М*), завршен је развој већег броја подсистема намењених за модернизацију тенкова серије „Т“, ракетних система противваздушне одбране и фамилије радара руског порекла, класичних и ракетних средстава ватрене подршке (на пример, значајно повећање домета руског ракетног система „Град“ заменом горива или увођењем у употребу ракете нове генерације), пасивизације уређаја и система за ноћно осматрање и нишањење на основу примене појачача светлости друге генерације, и друго;

– развијена је фамилија наставних и вежбовних средстава за потребе ваздухопловства и копнене војске;

– освојене су технологије производње савремених барута, експлозива и специјалних материјала, као и специјалне процесне технологије.

Формирање групације за производњу и промет наоружања и војне опреме

Процес оспособљавања одбрамбених производних капацитета не може се заснивати само на извозним пројектима, па се очекује да ће временом и Војска Србије и Црне Горе, на основу својих наруџбина, поново постати значајан подстицајни чинилац развоја нових средстава и технологија. Када је средином седамдесетих година 20. века усвајан перспективни план развоја наших одбрамбених индустријских капацитета рачунало се на њихово запошљавање за потребе извоза од око 30 одсто, што је у периоду од око 15 година углавном и остваривано. Сада је ситуација измењена (потребе Војске су мање, а веће су извозне амбиције одбрамбене индустрије), па би будуће планове инсталисаних капацитета требало сачинити са оптимистичким захтевом

да се ангажују на извозним пословима 30 – 40 одсто, зависно од врсте производње.

У потпуности треба обновити базне капацитете (да би се избегла зависност од страног чиниоца) за производњу: барута, експлозива, иницијалних пиротехничких средстава, стрељачког оружја, муниције свих калибара (закључно с калибром 155 mm, уз освајање технологија за производњу модела муниције источних и западних калибара) и ракетних средстава за противоклопну борбу. У области производње сложених система треба успоставити одговарајућу међународну сарадњу са земљама чија је одбрамбена индустрија компатибилна нашој (на пример, није рационално успостављање потпуне производње тенка, али је, на пример, реална производња елемената погонске групе, ходног дела, хидрауличних компонената, система за управљање ватром итд.).

Да би амбициозан програм пласмана наших одбрамбених технологија и обнове наше одбрамбене индустрије могао да се реализује, потребно је да се без одлагања и компромиса унутар земље створе услови за придобијање потенцијалних инвеститора и за ефикасну и правремену реализацију уговорених обавеза. То подразумева промене правне и организационе структуре у војнопривредној делатности. Пре свега, требало би да се измене одговарајуће законске одредбе, пре свега у *Закону о производњи и промету наоружања* и у *Закону о јавном предузећу Југоимпорт – СДПР*, тако да се омогући страно улагање (у поступку приватизације или на други начин) у предузећа која се баве производњом и прометом наоружања и војне опреме. При томе, држава треба да задржи контролни пакет акција само у предузећима која се баве базним технологијама, односно да буде већински власник капитала.

По угледу на већ проверена светска решења, треба груписати предузећа која се баве производњом и прометом наоружања и одбрамбене опреме, на пример, формирањем холдинг-групаације или концерна. За нас је посебно интересантан пример Словачке,¹¹ која успешно решава проблеме политичке и власничке транзиције и која по величини и технолошкој снази своје одбрамбене индустрије може да се пореди са нашом земљом. Наведеним или сличним структурним променама и довођењем или именовањем на руководећа места кадра који је већ стручно афирмисан у својој делатности, али и растерећен од партијских интереса и бирократских навика, створиће се пословни

¹¹ У Словачкој је формирана група DMD, у чијем су саставу 17 фабрика одбрамбене индустрије, три института и предузеће DMD TRADE A.S., које се бави спољнотрговинским прометом наоружања и војне опреме. За сада је већински власник у тој групи држава, а власник преосталог капитала су фабрике и друга предузећа из њеног састава. Страни инвеститори могу да откупе акције и постану већински власници, а део акција дат је на продају запосленима.

амбијент који одговара основном циљу – извозној реafirмацији технолошких могућности обновљене одбрамбене индустрије Србије и Црне Горе.

Држава треба политичким и дипломатским деловањем да помогне наставак успешне војно-економске сарадње са до сада традиционалним партнерима и да створи амбијент (први корак је остварен уласком у Савет Европе, а наредни значајан корак биће приступање Програму „Партнерства за мир“) за потенцијалну технолошку сарадњу и индустријску кооперацију са земљама Европске уније и Северноатлантског савеза.